

EL CONJUNT INDUSTRIAL DE LA FÀBRICA I LA COLÒNIA QUÍMICA DE FLIX

FREDERIC CERVELLÓ RODES

*Secció d'Arqueologia del CERE. Arqueòleg i museòleg
Àpex, arqueologia i serveis culturals. Grup Projecte Colònia*

CLARA FORN PERRAMON

*Arqueòloga i tècnica en museologia i difusió del patrimoni
Grup Projecte Colònia*

És un paisatge fabril centreeuropeu enmig d'un ambient agrícola mediterrani de vinyes, oliveres i ametllers.

PAU VILA

Resum de geografia de Catalunya, 1930

INTRODUCCIÓ

Aquest treball forma part d'un ambiciós projecte de recerca centrat en el patrimoni industrial de la Ribera d'Ebre, tot parant especial atenció en el municipi de Flix i el seu important llegat industrial, que duia per títol: "Ocupació territorial i impacte industrial durant els segles XIX i XX: una proposta de catalogació, inventari i dinamització del patrimoni arquitectònic industrial de Flix (Ribera d'Ebre)".* Aquest projecte de recerca s'articulava entorn d'un grup d'investigació, anomenat Grup Projecte Colònia, que tenia com a principals objectius donar a conèixer al conjunt de la societat catalana el ric patrimoni industrial de la comarca (tal i com ja vàrem tenir oportunitat de fer el passat 2005 mitjançant la comunicació que presentàrem al congrés "Colònies Industrials i Habitatge Obrer a la Península Ibèrica", celebrat a Terrassa i organitzat pel Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya en commemoració de l'any internacional de les colònies industrials), catalogar i inventariar els principals components d'aquest patrimoni i, en el cas de Flix, traçar un seguit de propostes per la seva adequació i conservació i, de retruc, manifestar la nostra

* Aquest article és un resum d'un treball d'investigació, de títol homònim, becat pel Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre en la seua XI convocatòria del curs 2003-2004.

preocupació pel seu pèssim estat de conservació. Preocupació que s'aguditzava en copsar que, quatre anys després de la realització del nostre treball de recerca, l'estat en el qual es troba aquest important patrimoni industrial de Flix és el mateix o pitjor que el que denunciàrem en aquell moment.

Aquest article recull els postulats del treball original i n'actualitza alguns aspectes, sobretot els relacionats amb la proposta de posada en valor i difusió d'aquest conjunt, gràcies als avenços que en els darrers anys ha experimentat l'estudi de la museologia i les seves disciplines auxiliars, així com a l'experiència professional en aquest camp adquirida des d'ençà pels seus autors. L'article, que es divideix en dues parts: una de revisió històrica i inventari dels equipaments que pensem que cal incloure dins el nostre patrimoni industrial, i una segona part en què s'estableixen estratègies de salvaguarda i adequació d'aquest patrimoni, vol ser, a banda d'una targeta de presentació del nostre grup de recerca, un toc d'atenció i alerta, potser el darrer, per tal que tot el llegat industrial germànic de Flix no es perdi per sempre en l'oblit.

EL PATRIMONI INDUSTRIAL DE FLIX

L'arribada de la indústria a Flix

L'activitat industrial a Flix ha girat sempre entorn d'una de les majors riqueses naturals amb les quals compta aquesta població: l'Ebre, riu que ha definit el caràcter i la morfologia tant de la vila com de les persones que l'habiten.

Una de les primeres activitats industrials que tenim constància que es va desenvolupar a Flix fou la indústria de les cordes. Aquesta artesanía cordera de cànem, auxiliar de la navegació fluvial, aparegué a Flix a finals del segle XVIII gràcies a la gran concentració de llaüts que hi havia a la vila. Es tractava d'una indústria bàsica de fabricació de les cordes necessàries per al funcionament dels passos de barca i els llaüts. A principis del segle XX, la desaparició de la indústria cordera a Xerta, Tortosa i Mequinensa va fer que els corders de Flix tinguessin l'exclusiva del subministrament de cordes en tota la vall de l'Ebre, especialment a Mequinensa i Faió, principals zones de concentració de llaüts. Així doncs, en el període comprès entre els anys 1910 i 1925 Flix va arribar a tenir sis cases dedicades al negoci de la corderia. Aquests també produïen cordes per al sector agrícola. A partir dels anys 30 del segle XX la indústria de la cordelleria va començar a decaure, i Joan Sánchez Guiu —que continuà fent cordes fins a l'any 1965— fou el darrer soguer de Flix i de tota la vall de l'Ebre. La desaparició de la navegació fluvial, l'enfonsament de l'agricultura i el consegüent èxode poblacional que visqué la zona de l'Ebre, juntament amb la competència d'altres materials més barats que el cànem, com ara el plàstic, van acabar per sempre amb la corderia tradicional a Flix.

Una altra activitat industrial lligada al riu fou la dels molins hidràulics. A Flix hi havia dos tipologies diferents de molins: els *fixos*, ubicats a la vora del riu i fets amb una construcció permanent, i els *mòbils* o *de barques*, molt nombrosos en tota la vall de l'Ebre. Aquests darrers se sustentaven sobre embarcacions i es caracteritzaven pel fet de poder canviar d'ubicació. Entre

els molins fixos destacava el de Damián d'Oriol Gordó, ubicat a la partida dels Aubals. Es trobava a la vora del riu, en el mateix extrem dret de l'assut i al costat de la nàfora que portava l'aigua al poble. Aquest molí, fariner, fou destruït a inicis del passat segle xx per construir la sala de turbines de la factoria electroquímica, coneguda popularment com *Casa Turbines*.

De totes les activitats industrials, la que sens dubte va contribuir d'una forma més directa a la dinamització tant de la vila de Flix com de la seva àrea d'influència fou l'activitat electroquímica, present a Flix ja en les darreries del segle XIX sota els dissenys d'una factoria propietat de la Sociedad Electro-Química de Flix (SEQF), i coneguda popularment com *la Fàbrica* (fig. 1). L'arribada de la indústria química a Flix no només va afavorir el creixement demogràfic de la població gràcies a la vinguda d'un important flux migratori sinó que va fer que la vila experimentés la seva pròpia revolució industrial en uns moments en els quals la majoria de regions de l'Estat espanyol encara vivien del camp. Gràcies a l'arribada d'aquesta activitat industrial, Flix va deixar de ser un poble agrari per convertir-se en un poble industrial i passà de ser una població en regressió econòmica a ser el motor econòmic de la comarca.

L'assentament de la factoria electroquímica de Flix: la Fàbrica

Els orígens de la factoria electroquímica de Flix els trobem l'any 1897 quan un grup d'industrials espanyols, alemanys i suïssos van associar-se per tal de constituir la Sociedad Electro-Química de Flix, primera empresa de l'Estat

Fig. 1. Vista general de la Fàbrica (2005)

espanyol i tercera d'Europa a aplicar l'electricitat en el procés de fabricació del clor. Aquest canvi tecnològic va aparèixer a causa d'un augment de la demanda del sector tèxtil, sector al qual la indústria química proveïa de clor i sosa per poder dur a terme els processos d'acabat, tintat, estampat i emblanquinat dels teixits. En la constitució d'aquesta nova empresa hi van prendre part, a més dels inversors alemanys, un representant de la burgesia catalana: Josep Mansana i Tarrés, i un influent polític liberal de Madrid: Álvaro de Figueroa y Torres, comte de Romanones. Amb la creació d'aquesta societat es donava un pas més en l'anomenada Segona Revolució Industrial de Catalunya, segona fase d'industrialització caracteritzada per l'ús generalitzat de l'electricitat, la difusió del motor de combustió interna i el desenvolupament de la indústria química.

La construcció d'aquesta important factoria a Flix, nucli poblacional allunyat de les principals ciutats i centres industrials de Catalunya, trencava la tendència històrica de concentrar la indústria al voltant de l'àrea de Barcelona o a la riba dels rius Ter, Besòs, Cardener o Llobregat. Les raons que expliquen aquest canvi podem trobar-les —a banda de la presència d'un riu tan important com l'Ebre— en l'existència d'una bona xarxa de comunicacions, no només gràcies a la navegabilitat del riu, sinó també al fet de comptar amb una estació de ferrocarril que facilitava l'accés de les matèries primeres a la factoria i dels productes químics manufacturats als mercats. També cal destacar la presència propera de les conques carboníferes de Faió, Mequinensa i Almatret, amb importants mines de lignit, matèria primera bàsica per fer funcionar les calderes de la fàbrica. Un altre aspecte que es va tenir en compte fou la possibilitat de construir al costat de la factoria una colònia industrial.

La Colònia Química de Flix

QUÈ ÉS UNA COLÒNIA INDUSTRIAL?

Les colònies industrials van aparèixer per primer cop a l'Anglaterra del segle XIX en el context de la Revolució Industrial i eren tot un seguit d'instal·lacions que contenien, a més dels mateixos habitatges per als obrers, tots els equipaments necessaris per garantir el confort dels seus habitants. Aquestes colònies es construïen simultàniament o posteriorment a l'edificació de la factoria i s'ubicaven premeditadament lluny del nucli poblacional que acollia l'activitat industrial. El seu objectiu era, aparentment, millorar els costos de producció de l'empresa, però el cert és que també es volia garantir la pau social i la cohesió entre treballadors i empresa, així com promoure la consolidació d'un projecte a llarg termini. Les colònies industrials, doncs, creaven uns vincles molt estrets entre amos i treballadors perquè els obrers vivien i treballaven dins la colònia i quedaven aïllats de la resta del cos social que els envoltava. Amb l'extensió de la Revolució Industrial per tot Europa també es va difondre el concepte de colònia industrial.

A la Catalunya del segle XIX es coneixien com a colònies industrials les fàbriques que s'ubicaven a camp obert a la vora d'un riu que els subminist-

trava l'aigua necessària per produir energia. Les colònies industrials catalanes estaven majoritàriament vinculades al sector tèxtil i seguien un model importat d'Anglaterra. Era, doncs, una excepció la colònia industrial de Flix, l'única en l'àmbit català relacionada amb l'activitat química. Aquesta, a més, presentava tot un seguit de particularitats: no seguia un model urbanístic anglès sinó centreeuropeu i estava habitada majoritàriament per ciutadans forans. És per això que fou coneguda durant el període d'entreguerres com a Barri Internacional.

LA CREACIÓ DE LA COLÒNIA QUÍMICA DE FLIX

Des del mateix moment en el qual es va crear la Sociedad Electro-Química de Flix es va tenir en compte la possibilitat d'instal·lar una colònia industrial a l'entorn del complex químic. La consolidació de la factoria de Flix com una de les plantes químiques més importants del país i la presència de personal tècnic forà van accentuar aquest projecte. Així doncs, a partir d'inicis del segle xx, la Fàbrica va començar a adquirir terrenys propers a les seves instal·lacions per poder construir-hi totes les estructures necessàries que requeria una colònia industrial.

La Colònia Química de Flix es va construir als afores de la població, al costat mateix de la factoria química. Com la resta de colònies industrials, comptava amb un conjunt d'edificis tipificats que ocupaven una part dels terrenys que l'empresa no utilitzava i que constituïen un veritable nucli tancat en si mateix. La colònia, doncs, disposava de tot un seguit d'equipaments que facilitaven l'autosuficiència dels seus habitants, que els permetien realitzar les funcions més bàsiques sense haver de sortir de l'àmbit colonial. Amb això s'aconseguia, per una banda, millorar les condicions de vida dels treballadors però també evitar el contacte d'aquests amb els moviments sindicalistes locals, tot assegurant-se així l'empresa el control i la docilitat de la seva massa obrera.

La Colònia Química de Flix, que va adoptar des d'un principi un marcat caràcter germànic, va viure dues etapes constructives. La primera es va dur a terme entre el 1907 i el 1936, mentre que la segona etapa es correspon amb la reconstrucció de la colònia un cop acabada la Guerra Civil i s'estén fins a la dècada dels anys setanta del segle xx.

ELS PRIMERS ANYS DE LA COLÒNIA (1907-1936)

Durant els primers anys de funcionament de la fàbrica la manca d'infraestructures feia que els tècnics adoptessin preferentment com a lloc de residència la ciutat de Reus, des de la qual es desplaçaven a Flix amb tren. Els obrers, per la seva part, s'instal·laren en el que es coneixia com a Barri Vell: un seguit de masies ubicades a prop de la factoria química. Més tard, es construïren nous habitatges, situats entre els actuals tallers de la fàbrica i el riu, amb la qual cosa el Barri Vell fou abandonat. Els treballadors, doncs, van anar a viure al Barri Nou, que comprenia la zona on s'assenta la colònia actual.

Amb l'accés de Carl Pistor a la direcció de la fàbrica (1900-1905) es va començar a construir el que seria la primera colònia d'una factoria química

de l'Estat espanyol. Fou però sota la direcció del Dr. Müller (1907-1936) quan la colònia va començar a adquirir la seva forma actual, ja que es desenvolupà tot un programa urbanístic al seu voltant. L'encarregat de dur a terme la planificació urbanística de la colònia durant aquests anys fou l'arquitecte alemany Paul Müller. Entre els edificis que es construïren en aquest període cal destacar els següents:

- *La Societat Cooperativa Electra o L'Economat*. La seu d'aquesta societat, constituïda l'any 1915, es va ubicar a la planta baixa d'un edifici construït possiblement ja l'any 1907 i que estava destinat a allotjar els obrers de l'empresa. Els socis d'aquesta cooperativa podien adquirir aliments a millor preu que en els comerços de la vila. L'any 1932 la societat va passar a anomenar-se *Economat Electra, Societat Obrera de Consum*. En la dècada de 1960, l'Economat es va convertir en un supermercat regentat per una empresa privada en el qual es continuaven trobant productes a més baix cost. El supermercat fa anys que va cessar la seva activitat i, a dia d'avui, l'immoble es troba abandonat i en progressiu estat de degradació (fig. 2).

- *El Quartelillo*. Es tracta d'un edifici construït l'any 1917 que havia d'acollir al destacament local de la Guàrdia Civil. Però a resultes d'un litigi amb l'Ajuntament de Flix, que no volia que la caserna estigués tan allunyada de la població, l'immoble fou cedit als obrers com a edifici d'habitatges. Tot i això, la seva peculiar fesomia va fer que fos conegut amb el nom de *Quartelillo* o *Quartel Vell*. Actualment, l'edifici es troba deshabitat i en progressiu estat de degradació (fig. 3).

- *El Menjador dels Obrers*. Aquest edifici, inaugurat l'any 1917, a banda de menjador també funcionava com a seu social i punt de trobada dels treballadors. Era un edifici molt gran i disposava de tot un seguit d'equipaments modèlics per la seva època, com ara vestuaris i dutxes. Durant la Guerra Civil es reconvertí des de bon començament en hospital de sang de primera línia, tot atenent els ferits que arribaven del front d'Aragó. L'edifici fou totalment destruït en el primer dels bombardejos que patí la població de Flix en el transcurs de la guerra: la nit del 23 al 24 de febrer de 1937.

- *Lo Casino*. Es tracta d'un dels edificis més emblemàtics de la colònia. Fou inaugurat la nit del 27 de desembre del 1917, tot substituint un casino anterior molt més petit. Lo Casino de la colònia és en realitat una rèplica del casino que hi havia a l'estació de ferrocarrils de la ciutat alemanya de Frankfurt, motiu pel qual es construï amb la sobrietat i elegància característica del modernisme alemany. La seva finalitat era allotjar els tècnics solters de l'empresa o aquells que encara no disposaven d'un habitatge fix a la colònia. Tot i això, oferia altres serveis com una gran biblioteca, un laboratori fotogràfic, una sala de conferències i exposicions, fet que el convertí en un lloc de trobada dels ciutadans alemanys que residien a la província de Tarragona. L'any 1936, amb l'esclat de la Guerra Civil, l'edifici va passar a actuar com a òrgan de mantenició de les tropes i milicians republicans que, en dirigir-se al front d'Aragó, passaven per Flix. Entre els anys 1963 i 1971 part de l'edifici va convertir-se en seu dels

Fig. 2. L'Economat obrer de la Colònia (2005)

Fig. 3. El Quartelillo de la Colònia (2005)

estudis de batxillerat de la població. Actualment, l'immoble, tot i continuar sent propietat de la fàbrica, està traspassat a una cadena privada dedicada al sector de l'hostaleria (fig. 4).

- *El Nou Quarter*. A causa dels estralls de la vaga obrera del 1933 es decidí construir un nou quarter per a la Guàrdia Civil, aquest cop ubicat davant de l'estació del ferrocarril de la població. La fàbrica va cedir els terrenys i s'encarregà de la seva construcció que finalitzà l'any 1934. El Nou Quarter era un edifici més gran que l'anterior, amb estables, oficines i habitatges per als guàrdies. Amb el pas dels temps, l'edifici quedà desfasat i el cos de Guàrdia Civil s'instal·là en un nou edifici ubicat just a l'entrada de la població. Mitjançant un conveni, l'immoble passà a ser propietat de l'Ajuntament de Flix i, actualment, s'usa com a seu d'una empresa privada (fig. 5).

- *El Colorato*. També es construïren en aquest període les cases del Colorato. Aquest era un grup d'habitatges destinat als obrers de la fàbrica i ubicat a l'extrem nord de la colònia. Es construï tot aprofitant uns antics magatzems de clorats edificats durant la Primera Guerra Mundial, fet que explica el nom amb el qual es coneixia col·loquialment aquests habitatges. Estava format per tres blocs de cases de planta baixa en el qual hi vivien unes vint-i-cinc famílies. Les cases del Colorato, les més humils de la colònia, foren derruïdes a finals dels anys setanta del passat segle xx perquè la línia elèctrica de la nova electròlisi hi passava per sobre. Els seus inquilins foren distribuïts en altres blocs d'habitatges de la colònia.

LA COLÒNIA I LA GUERRA CIVIL (1936-1939)

Poc abans de l'esclat de la Guerra Civil, la Colònia Química de Flix s'estructurava com una ciutat jardí formada per uns vint-i-set edificis i amb uns vuit-cents habitants, dels quals cinquanta-nou eren estrangers. En el transcurs del conflicte, una quarantena de ciutadans alemanys foren evacuats de la colònia. La resta hagueren d'abandonar els seus habitatges a causa dels terribles bombardejos que sofrí tant la fàbrica com la població en diverses ocasions, tot buscant refugi en masos i coves de la contrada. Tan aviat com la població de Flix passà a configurar el front de guerra durant la batalla de l'Ebre (1938), la colònia quedà definitivament abandonada.

ELS ANYS DE MADURESA DE LA COLÒNIA (1939-1974)

Acabada la Guerra Civil, la colònia i la fàbrica es trobaven totalment arrasades i abandonades. El consegüent procés de reconstrucció dels carrers i les cases afectats pels efectes de la guerra configuren l'inici del segon programa constructiu de la colònia, que es va dur a terme fins a la dècada de 1970 i que comportarà l'assoliment d'un total de cent quaranta-quatre edificis. Durant els anys quaranta i cinquanta del segle xx la colònia va experimentar una etapa de gran creixement urbanístic, ja que s'arribaren a construir quaranta-cinc nous edificis. Entre els edificis construïts en aquest segon període cal destacar:

- *El Nou Menjador Obrer*. El nou menjador per als obrers de la fàbrica no es va construir exactament en el mateix lloc on es trobava l'anterior menjador

Fig. 4. Lo Casino de la Colònia (2005)

Fig. 5. El Nou Quarter de la Guàrdia Civil (2005)

però sí en la mateixa zona. És un edifici molt més petit i humil que l'anterior i limitat a oferir servei de menjador. Avui en dia aquest edifici continua oferint servei de menjador, a un preu simbòlic, als obrers de la Fàbrica.

- *La Capella.* Per construir aquesta capella, inaugurada l'any 1956, s'aprofitaren uns antics magatzems propietat de l'empresa Saltos del Ebro ubicats en un solar que hi havia entre el Nou Quarter i el Quartelillo. Aquesta capella havia de ser només un edifici provisional per satisfer les necessitats espirituals dels membres de la colònia mentre no es construïa una església. Aquesta església no s'acabà de construir mai, per la qual cosa sempre s'emprà la capella com a recinte de culte. Es tractava d'un edifici petit i molt senzill, amb planta rectangular. A partir de l'any 1970, la capella de la colònia només ofería misses en dies molt puntuals. Actualment aquest edifici ja no existeix, fou enderrocat a finals del segle xx.

- *La Clínica.* El servei mèdic de la fàbrica estava situat, en un primer moment, dins de l'edifici dels primers menjadors obrers. L'any 1957 s'inaugurà el nou servei mèdic, que oferí els seus serveis tant als membres de la colònia com als habitants de Flix fins l'any 1984. La Clínica fou un centre pioner en la seva època perquè realitzava funcions de centre d'assistència primària quan encara no hi havia hospitals a la zona i les comunicacions eren defectuoses. Actualment, la Clínica es limita a la prevenció de riscos laborals però compta amb metge, infermer i ambulància pròpia (fig. 6).

- *El Parc Infantil.* Aquest parc es construï l'any 1961 i s'ubicava entre el Nou Quarter i el Quartelillo. Disposava de piscina, jocs per als nens i pistes per jugar a pilota i patinar. El parc infantil de la colònia, gran espai il·luminat, es convertí aviat en un lloc de trobada entre els habitants de la colònia i la gent del poble, sobretot a l'estiu. Actualment aquest parc es troba abandonat i en progressiu estat de degradació (fig. 7).

LA DECADÈNCIA DE LA COLÒNIA QUÍMICA DE FLIX (1974-2009)

Iniciada la dècada dels anys setanta del passat segle xx només una trentena de ciutadans de nacionalitat alemanya continuaven vivint a la colònia. Aquesta és una dada molt útil per copsar la progressiva disminució de treballadors i tècnics forans amb què comptarà la fàbrica a partir d'aquest moment, tot arribant a ser gairebé inexistent a inicis dels anys vuitanta. D'altra banda, una greu crisi econòmica de la factoria flixanca, que esclatà a meitats dels anys setanta, comportà la fi de la construcció de nous edificis a la colònia i una evident deixadesa en el manteniment dels ja existents. Ja no es contractaren més jardiniers per fer-se càrrec dels nombrosos jardins del complex residencial i edificis emblemàtics com l'Economat o el Casino foren cedits a empreses privades tot justificant-se en el fet de seguir els postulats d'una política de reducció de costos i personal. De fet, per primer cop d'ençà la construcció de la Colònia Química, el major grau de qualitat de vida passà de la colònia al poble de Flix. El mateix concepte de colònia va començar a trontollar: el desplaçament des del poble fins a la fàbrica ja no era tan costós i els avantatges econòmics que suposava viure a la colònia no eren tan

Fig. 6. La Clínica de la Colònia (2005)

Fig. 7. El Parc Infantil de la Colònia (2005)

Fig. 8. El Parc de Bombers de Flix (2005)

substanciosos. Aquesta decadència social, urbana, econòmica i física de la colònia es va agreujar encara més a partir del protagonisme que experimentà industrialment la veïna població d'Ascó, on es posaren en funcionament en els anys vuitanta dues centrals nuclears. Curiosament, pocs metres més enllà de la Colònia Química, caiguda en una profunda crisi d'identitat, es construí, a la zona de la Ventonella, una nova colònia industrial, aquest cop americana, propietat de l'empresa Bechtel, encarregada de la construcció de les centrals nuclears d'Ascó. Aquesta, però, s'articulava amb uns plantejaments formals molt diferents als de la vella colònia industrial flixanca.

Un dels pocs edificis que es construí a la colònia en aquest període fou el Parc de Bombers. Aquest s'edificà en els anys vuitanta just en l'indret on es trobaven les antigues escoles d'educació primària de la colònia. Avui en dia, el parc de bombers continua oferint els seus serveis al conjunt de la població de Flix (fig. 8).

Tot i aquesta decadència de la Colònia Química de Flix, encara hi resideixen unes cinc-centes persones, amb un total de cent vint-i-tres habitatges ocupats. Aquest fet fa de la Urbanització Colònia - Fàbrica, com es coneix en els nostres dies, un dels pocs exemples en l'àmbit peninsular de colònia industrial que continua en actiu. Tot això fa de la colònia de Flix l'estendard d'un bagatge industrial, econòmic i social centenari fossilitzat en un important patrimoni industrial encara vigent, que caldria no perdre en l'oblit. És per això que, en l'apartat següent, proposem les estratègies que caldria endegar per recuperar, adequar i difondre amb èxit els elements d'aquest conjunt industrial únic a les nostres terres.

DISCUSSIÓ

Proposta d'adequació i difusió del patrimoni industrial de Flix

La vila de Flix compta, a dia d'avui, amb un ric, variat i peculiar patrimoni industrial que té en la Colònia Química la seva major expressió. Afortunadament són nombrosos encara els equipaments i edificis colonials, d'una inusual arquitectura centreeuropea —inexistent a la resta de la comarca i de la província—, que es mantenen en peu, malgrat que alguns estan deshabitats i altres resten en un alarmant estat de conservació. Aquest fet fa que es tracti d'un conjunt arquitectònic que disposa d'unes característiques úniques que hi justifiquen l'aplicació —si és possible, immediata— d'un projecte de recuperació, rehabilitació i restauració dels elements que el configuren. De la mateixa manera, també seria necessària la creació d'uns equipaments museogràfics que permetin convertir aquest espai en un element cultural de referència dins la comarca de la Ribera d'Ebre i introduir-la dins els circuits de l'anomenat *turisme cultural*.

Per endegar un projecte d'adequació i difusió d'aquest patrimoni industrial cal conèixer prèviament cadascun dels elements d'aquest patrimoni i el seu estat de conservació. És per això que caldria inventariar i documentar gràficament cadascun d'aquests elements. Per la seva banda, la coneixença

de l'estat de conservació de cadascun d'aquests elements ens donarà notícia dels processos i les actuacions que podem aplicar-los per tal d'assegurar-ne la conservació. Entre les actuacions que caldria dur a terme, hi ha:

- Intervencions d'investigació i emergència. Es tracta d'intervenir en els elements patrimonials que estan més malmesos i, fins i tot en alguns casos, que han estat destruïts. Les tècniques pròpies del treball de l'arqueologia industrial ens poden ser de gran ajut.

- Intervencions de preservació i manteniment. Es tracta d'intervenir en els elements patrimonials que, tot i no estar destruïts, presenten un estat de conservació més greu. Aquest tipus d'intervenció ha de tenir diferents graus d'acció, ja que no tots els edificis tenen els mateixos problemes.

- Intervencions de restauració. Es tracta d'intervenir, en menor o major grau, en tots aquells elements patrimonials susceptibles de prendre part en el projecte d'adequació.

Un cop hem inventariat, documentat gràficament i conegut l'estat de conservació de cadascun dels elements que configuren el patrimoni industrial de Flix, caldria crear un catàleg de béns patrimonials. En aquest catàleg s'hauria de contemplar la diversitat d'equipaments relacionats amb l'activitat industrial existents a Flix per tal que se'ls apliquin les mesures de protecció més adequades. El pas següent seria agrupar aquests equipaments industrials tot seguint criteris funcionals per poder, així, diferenciar-los depenent de la seva funcionalitat. D'aquesta manera, ens trobem que a la colònia cal distingir entre:

- Edificis de serveis. Aquest grup compta amb un ampli ventall d'equipaments, alguns dels quals foren destruïts durant la Guerra Civil i altres van desaparèixer amb el pas dels anys a causa del seu mal estat de conservació o a la fi de la seva activitat. Afortunadament, encara tenim força edificis conservats d'aquest tipus, entre els quals destaquen el Casino Residència, la Clínica o el Parc Infantil.

- Edificis d'habitatges. Dins d'aquest grup tenim, per una banda, els habitatges més senzills i humils de la colònia, que eren destinats als obrers de la fàbrica, com el conjunt d'habitatges del Colorato, ja desapareguts, o els encara existents del Quartelillo i l'Economat. De fet, en els nostres dies encara hi ha treballadors de l'empresa que viuen a la colònia en algun dels edificis d'habitatges existents. D'altra banda, ens trobem amb els habitatges construïts per als tècnics i directius de l'empresa, molts dels quals, sobretot en els primers anys, procedents d'Alemanya. Cal observar que els habitatges construïts a la colònia de Flix compten amb un estil constructiu diferent al que podem trobar en la resta de les colònies fabrils catalanes (vegeu fig. 9-11).

Cal que es tingui en compte que intervenir, conservar i adequar aquest patrimoni industrial no implica una restauració de tot el nucli colonial ni la reducció d'aquesta a un simple parc temàtic industrial. Molts dels edificis conservats podrien tenir una doble funcionalitat: donar testimoni de l'evolució urbanística del poble i, alhora, convertir-se en espais destinats a usos

públics o privats. Pensem que l'adequació de la Colònia Química de Flix i la rehabilitació d'alguns dels seus edificis podria comportar l'assoliment d'un doble objectiu: ampliar l'oferta immobiliària local i, a la vegada, convertir aquest espai en un pol d'atracció turística i cultural.

Pel que fa a la difusió del patrimoni industrial de Flix, caldria que el municipi s'acollís al Pla director de recuperació de les colònies industrials que la Generalitat de Catalunya redacta. Igualment important seria endegar contactes amb el Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya (MNACTEC), institució que s'ha proposat recuperar el patrimoni arquitectònic i tècnic de les colònies industrials catalanes. Atesa l'excepcionalitat de la Colònia Química de Flix, pensem que podria ser factible proposar al MNACTEC convertir Flix, tal i com s'ha produït en altres casos (per exemple a la localitat propera de Bellmunt del Priorat), en una de les seues que aquesta institució té per tot Catalunya.

Tota aquesta campanya de difusió del patrimoni industrial de Flix no serà fructífera si abans no li hem aplicat un projecte de museïtzació. Aquest ha de ser capaç de presentar al públic, d'una manera amena, dinàmica i fàcilment entenedora, els elements que configuren aquest patrimoni. Aquest projecte ha d'ajudar-nos a presentar, tant la vila com la seva colònia, com el que és: un conjunt patrimonial de primer ordre. La museïtzació d'aquest conjunt ha de permetre als seus visitants capbussar-se en el temps i conèixer de primera mà com era el dia a dia dels habitants d'una colònia industrial. Per aconseguir-ho és del tot imprescindible la creació d'un centre d'interpretació, que podria ubicar-se en algun dels edificis característics del nucli colonial, i que explicaria als visitants, mitjançant una exposició permanent, les transformacions econòmiques i socials que produí al Flix de finals del segle XIX l'arribada de la indústria química, així com la història de cadascun dels equipaments presents a la colònia i el tipus de vida que duïen els seus habitants. Aquest centre d'interpretació podria convertir-se en el punt de partida de tot un seguit d'itineraris per la colònia i per la mateixa vila. Totes aquestes actuacions, a banda de donar a conèixer el fet industrial de Flix i convertir la colònia en un pol d'atracció turística, podrien comportar l'assoliment d'un dels objectius bàsics de tot projecte de posada en valor del patrimoni, en aquest cas industrial: la dinamització econòmica i social d'aquells territoris rurals en regressió econòmica i social. I, encara que ens sàpiga greu reconèixer-ho, Flix i la Ribera d'Ebre encara formen part d'aquests territoris.

Pensem que, malgrat el toc d'alerta que hem volgut transmetre mitjançant aquest article, encara estem a temps d'aconseguir conservar, rehabilitar i protegir el patrimoni industrial de Flix. Tot i el seu evident mal estat de conservació, encara comptem amb un bon nombre d'equipaments industrials, bona part dels quals ubicats a la colònia, que es poden recuperar. La gran diversitat d'aquests equipaments (edificis de serveis, habitatges, etc.) fan que Flix i la seva Colònia Química gaudeixin d'unes característiques especials per poder ser entesos com un equipament important per conèixer el passat del nostre país a través de la visita a un conjunt patrimonial únic.

Fig. 9. Blocs d'habitatges de la Colònia. Carrer de Plienninger (2005)

Fig. 10. Detall d'un dels blocs d'habitatges de la Colònia, al carrer de Plienninger (2005)

Fig. 11. Un dels edificis més emblemàtics de la Colònia, al carrer de Plienninger (2005)

BIBLIOGRAFIA

AA.VV. (1965): *Historia de Electro-Química de Flix, SA (1897-1965)*. Electro-Química de Flix SA, Flix.

AA.VV. (1992): *Actes de les II Jornades d'Arqueologia Industrial a Catalunya*. Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya, Barcelona.

AA.VV. (1997): *Centenario de la Fàbrica. De la Sociedad Electro-Química de Flix a Erkimia (1987-1997)*. Erkimia, Grupo Ercros, Flix.

AA.VV. (2001): *Preservación de la arquitectura industrial en Iberoamérica y España*. Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico, Junta de Andalucía, Sevilla.

AA.VV. (2002): *Cent elements del patrimoni industrial a Catalunya*. Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya, Barcelona.

MUÑOZ, P. (1994): *Alemanys a l'Ebre. La Colònia Química Alemanya de Flix (1897-1994)*. Edicions El Mèdol, Tarragona.

SÁNCHEZ, J., VISA, F. (1994): "La navegació fluvial i la industrialització a Flix (1840-1940)". *La Veu de Flix*, Flix.

SOBRINO, J. (1996): *Arquitectura industrial en España (1830-1990)*. Ediciones Cátedra, Madrid.